

LÄRARNAS
RIKSFÖRBUND

2008 | Ossian Wennström, Saco
Kristina Folkesson, LR

Ledning för vägledning

Samtal om studie- och yrkesvägledning i november 2007

Innehåll

1	INLEDNING OCH SYFTE	2
2	BAKGRUND	3
3	METOD, URVAL OCH AVGRÄNSNINGAR	6
4	RESULTAT	7
	ARBETETS VILLKOR	7
	VAD INNEBÄR BRA STUDIE- OCH YRKESVÄGLEDNING?	8
	HUR KAN STUDIE- OCH YRKESVÄGLEDNINGEN BLI BÄTTRE?	11
5	SLUTSATSER	15
6	APPENDIX – NÅGOT OM STYRDOKUMENTEN	16

1 Inledning och syfte

Att studie- och yrkesvägledningen är i kris är väl dokumenterat. Samtidigt kommer väntade reformer inom gymnasieskolan antagligen att innebära att behovet av vägledning ökar. Det är därför hög tid att se sig om efter bättre sätt att säkerställa elevernas tillgång till saklig vägledning. Det är mot denna bakgrund som Saco och Lärarnas Riksförbund tagit initiativ till denna promemoria.

Arbetet med promemorian tog sin början med två fokusgrupper, bestående av sammanlagt 20 studie- och yrkesvägledare, som Saco och Lärarnas Riksförbund träffade den 23 november 2007. Samtalen kom att handla om studie- och yrkesvägledning i grund- och gymnasieskola med utgångspunkt i följande två huvudfrågor:

1. Vad innebär bra studie- och yrkesvägledning?
2. Vad kan göras för att studie- och yrkesvägledningen ska bli bättre?

I denna promemoria redovisas resultaten från samtalen.

2 Bakgrund

I följande avsnitt beskrivs vad andra rapporter samt offentlig statistik har att säga om studie- och yrkesvägledningen i grund- och gymnasieskola. Dessutom kommenteras några pågående projekt och utredningar, som kommer eller kan komma att få betydelse.

I Skolverkets rapport *Utredning av vägledning inom det offentliga skolväsendet* fastställdes bland annat: att det finns stora skillnader mellan studie- och yrkesvägledningen i landets olika kommuner, mellan skolformer samt mellan enskilda skolor, att andelen vägledare som har vägledarutbildning varierar stort mellan kommuner och skolformer samt att många vägledare ägnar stor del av sin tid åt andra uppgifter än vägledning. Av rapporten framgår att en vägledare i en gymnasieskola år 2004 i genomsnitt ansvarade för ca 480 elever medan motsvarande lärare i en fristående skola ansvarade för ca 825 elever (1 164 elever per heltidstjänst). Vidare framgår att resurser i större utsträckning fördelas efter schablon än efter elevsammansättning.¹

Resultaten i en annan rapport från Skolverket, *Kvalitetsgranskning av studie- och yrkesorientering inom grundskolan*, ger dessutom vid handen att elever inte får den studie- och yrkesvägledning de, enligt läroplanen, har rätt till.² Längst bak i denna promemoria, under rubriken Appendix, finns en beskrivning av en rad centrala styrdokument som rör studie- och yrkesvägledning; däribland läroplaner. Skolverkets andra rapport anger vidare att det finns få exempel på väl fungerande verksamheter och att dessa, både på den kommunala nivån och i skolorna, har stagnerat, att avsaknad av styrning, ledning och kvalitetssäkring är ett återkommande problem, att studie- och yrkesorienteringen har stått utanför skolans utveckling mot mål- och resultatstyrning samt slutligen, att få kommuner arbetar systematiskt med utvärdering och uppföljning av verksamheten som rör studie- och yrkesorientering.

I Skolverkets båda rapporter diskuteras olika orsaker till att studie- och yrkesvägledningen är eftersatt. En av orsakerna som anges är bristande kunskap och intresse från både skola och kommun. En annan är att det ibland är frestande för en skolläda att inte prioritera en verksamhet vars resultat märks först långt efter det att de berörda eleverna gått vidare.

Resultaten i de två rapporterna från Skolverket avspeglas även i en SCB-studie, där före detta gymnasieelever fått svara på frågor om bl.a. studie- och yrkesvägledning.³ Av studien framgick att bara ca hälften av dem som läsåret 2002/03 avslutade en gymnasieutbildning tre år senare svarade att de var nöjda med den vägledning de hade fått (ca 47 procent ansåg att vägledningen var antingen mycket dålig eller ganska dålig). Dessa andelar kan sättas i relation till att nio av tio i samma studie sa sig vara nöjda med undervisning och kursinnehåll. SCB:s studie visar också att det finns stora skillnader mellan olika program.

¹ Skolverket (2005), *Utredning av vägledning inom det offentliga skolväsendet*, Dnr 2004:03201.

² Skolverket (2007), *Kvalitetsgranskning av studie- och yrkesorientering inom grundskolan*.

³ SCB (2006), *Inträdet på arbetsmarknaden*, UF 86 SM0601.

Av statistik från Skolverket, för läsåret 06/07, framgår att andelen med studie- och yrkesvägledarexamen i kommunala gymnasieskolor i genomsnitt var 75 procent medan samma andel för ämneslärare var 78 procent⁴. Utmärkande för studie- och yrkesvägledare är att de regionala skillnaderna är avsevärda. Bäst var Kalmar län där 92 procent av de kommunalt anställda studie- och yrkesvägledarna hade utbildning för sitt yrke, sämst var Värmlands län där endast 34 procent hade en sådan utbildning. Sämst avseende ämneslärare var Jämtlands län med 71 procent. I dag gäller att endast personer som är utbildade för studie- och yrkesorientering i det offentliga skolväsendet får anställas utan tidsbegränsning och att den som inte uppfyller dessa krav får anställas för studie- och yrkesorientering för högst ett år i sänder.⁵

Mot bakgrund av uppmärksammandet av problemen med studie- och yrkesvägledningen har Skolverket och Myndigheten för skolutveckling fått i uppdrag att ta fram goda exempel för att stimulera en kvalitetsutveckling på området. Utredaren Lil Ljungren Lönnberg har i slutbetänkandet Samverkan för ungas etablering på arbetsmarknaden pekat på att detta är positivt, men inte tillräckligt. En av hennes viktigaste ståndpunkter är att målen för verksamheten måste tydliggöras. I hennes beskrivning framstår utvecklingen för studie- och yrkesvägledningen i grund- och gymnasieskolan som en paradox; samtidigt som valmöjligheterna har ökat och arbetslivet utvecklats snabbare och blivit mer svårbedömt så har vägledningen minskat både avseende kompetens och omfattning.⁶

I direktiven till den just nu pågående utredningen om gymnasieskolan anges inget beträffande studie- och yrkesvägledningen, men utredningens förslag kommer med all sannolikhet att innebära ett ökat behov av bra studie- och yrkesvägledning.⁷ Den av Lil Ljungren Lönnberg beskrivna paradoxen riskerar därmed att förstärkas.

Av utredningsdirektiven att döma kommer förslagen troligtvis att innebära att gymnasievalet får större betydelse för elevernas framtida möjligheter att fortsätta till eftergymnasial utbildning. Det finns flera risker med detta: En är att felvalen kan bli fler. En annan är att konsekvenserna av felval för individen kan bli värre. En tredje är att andelen gymnasister som har reella möjligheter att söka sig till olika eftergymnasiala utbildningsvägar begränsas. En fjärde är att så kallad breddad rekrytering till universitet och högskolor kan försvåras.

I direktiven till en annan utredning, Studiesociala utredningen, uppmärksammas behovet av studie- och yrkesvägledning.⁸ Där anges att: "Ökad genomströmning och tidigare inträde på arbetsmarknaden är beroende av att studenterna får god studie- och yrkesvägledning, såväl inför som under studierna. För att ge fler studenter förutsättningar att genomföra studierna ... bör beaktas hur en god studie- och yrkesvägledning kan understödja en ökad genomströmning."

⁴ Skolverket 2008.

⁵ Skollagen (SFS 1985:1100), 2 kap. 6 §.

⁶ SOU 2006:102.

⁷ Utbildningsdepartementet, (2007) En reformerad gymnasieskola, dir 2007:8.

⁸ Utbildningsdepartementet, (2009) En studiesocial utredning, dir 2007:153.

Huruvida denna utredning eller utredningen om gymnasieskolan verkligen kommer att föreslå bra och varaktiga lösningar för en bättre studie- och yrkesvägledning är ännu okänt. Viktigare än frågan om vem som kommer med förslagen är att nuvarande problem kan lösas. Det är också ett syfte med den här promemorian.

Även om denna promemoria, genom att den är en redovisning av studie- och yrkesvägledares egna uppfattningar, är en partsinlaga, är den synnerligen relevant. Få har bättre insikter om den nuvarande situationen samt bättre möjligheter att bedöma vad för slags åtgärder som kan vara effektiva än studie- och yrkesvägledare själva. Vi har vänt oss till dem för att sondera terrängen efter stora som små, men framför allt möjliga, lösningar.

3 Metod, urval och avgränsningar

Insamlingen av de uppgifter som legat till grund för denna studie skedde genom samtal i fokusgrupper. Resultat från fokusgrupper kan inte generaliseras. Det går med andra ord inte att dra slutsatser om vad som är typiskt annat än för de enskilda individer som deltagit i undersökningen. Det är inte heller poängen. Vitsen med fokusgrupper är istället att resultaten kan ge en uppfattning om variationen, floran av olika upplevelser och tankar. En annan styrka är att en intervjusituation är dynamisk i jämförelse med exempelvis en enkät. Detta ökar möjligheterna att behandla komplicerade frågeområden och exempelvis diskutera lösningar, förklaringar samt att problematisera. Viktigt är även att samtalsformen möjliggör anpassning till respondenternas referensramar, vilket ökar möjligheterna att behandla ”rätt” frågor. Detta är alla viktiga anledningar till valet av metod.

Sammanlagt deltog 20 personer (12 + 8) i de två fokusgruppsträffar som anordnades. Deltagarna var i huvudsak erfarna studie- och yrkesvägledare, med medlemskap i Lärarnas Riksförbund. Deltagandet var frivilligt och anonymt. Inbjudan att anmäla sig till träffarna skickades till Lärarnas Riksförbunds medlemmar i Stockholms län samt till de ca 200 studie- och yrkesvägledare som anmält sig till Sacos studentmessa i förhand. De som var intresserade av att vara med fick anmäla intresse samt lämna uppgifter om sig själva via en webbenkät. De personer som slutligen valdes ut valdes med avseende på kön, erfarenhet, kommun samt huvudmannskapet för den verksamhet de arbetade i; allt i syfte att få så stor spridning som möjligt. Samtliga deltagare är utbildade studie- och yrkesvägledare. Utbildningen till studie- och yrkesvägledare omfattar idag 180 poäng och innehåller samhälls- och beteendevetenskapliga ämnesstudier varvade med praktik.⁹

Den enskilt viktigaste begränsningen i denna undersökning är antalet deltagare, men vår bedömning är att detta, i vart fall till en viss del, kompenseras av att vi hade möjlighet att påverka gruppernas sammansättning. Med utgångspunkt i det senare anser vi att resultaten ger en översiktlig bild av de olika uppfattningar och tankar som studie- och yrkesvägledare har avseende de två huvudfrågor som diskuterades i fokusgrupperna.

⁹ Saco, (2007) Välja Yrke 2008.

4 Resultat

Efter en kort introduktion om fokusgruppernas syfte, bakgrunden till Sacos och Lärarnas Riksförbunds initiativ samt hur resultaten kommer att användas, gavs en kort redogörelse för vad ovan nämnda rapporter från Skolverket kommit fram till. Den första fråga som deltagarna fick ta ställning till var om de kände igen sig i Skolverkets dystra nulägesbeskrivning. Igenkännandet var unisont, men under diskussionerna som följde, som i huvudsak handlade om vad som kännetecknar bra studie- och yrkesvägledning och hur verksamheten kan förbättras, lyfte deltagarna även fram många positiva sidor av arbetet.

I det följande presenteras resultaten från fokusgrupperna i de tre avsnitten: Arbetes villkor, vad innebär bra studie- och yrkesvägledning? samt Hur kan studie- och yrkesvägledningen bli bättre? I det senare av dessa avsnitt redovisas även ett urval av det som deltagarna på slutet skrev ned när de blivit uppmanade att anteckna förslag till förbättringar på post-it-lappar, som samtalsledarna delade ut.

Arbetets villkor

De diskussioner som fördes mot bakgrund av Skolverkets resultat förstärkte bilden av att studie- och yrkesvägledningens roll i skolan ofta är oklar och att studie- och yrkesvägledare möter många hinder för att utöva det som de definierar som kärnan i sitt arbete; att stödja eleverna i deras valprocess.

Enligt flera deltagare verkar andra yrkeskärer inom skolan, som kuratorer, skolsköterskor och psykologer, ha en högre prioritet och tydligare yrkesroll. Deltagarna menade att det inte är lika lätt att bortse från dessa; medan studie- och yrkesvägledare är en yrkeskår som det går att laborera med för att täcka upp för brister på andra områden. En person uttryckte: "Det är ... typiskt att det är studie- och yrkesvägledning som man drar ner på!" En annan med liknade uppfattning sa: "Vi har alltid varit en yrkesgrupp som man har ifrågasatt".

Några ansåg att arbetssituationen påverkas av fluktuerande elevunderlag och att detta mönster förstärkts genom etableringen av fristående skolor. Flera menade att särskilt friskolor sparar på studie- och yrkesvägledningen och någon påstod att det i friskolor ofta saknas elevvårdsteam.

En person hävdade att: "Överetableringen ... påverkar oss. Skolan känner att den inte har så många elever som den behöver. Då är det ganska lätt att göra sig av med studie- och yrkesvägledning." Några pekade på att trång ekonomi; minskningar på rektorssidan och färre administratörer har inneburit fler arbetsuppgifter. En person beskrev sin egen situation med orden: "... allt har hamnat på oss ... [studie- och yrkesvägledningen är den verksamhet] som minst syns i huset." Flera av deltagarna vittnade om att de ofta får föra en ständig kamp på skolorna för att hävda både sin

kompetens och sitt existensberättigande. Några beskrev både möjligheter och svårigheter att kunna säga nej till uppgifter som vägledaren inte ansåg låg i linje med uppdraget eller som det inte finns tid att utföra.

Några gruppdeltagare pekade på skolledarnas betydelse för vilka arbetsuppgifter en studie- och yrkesvägledare tilldelas och menade att det är viktigt att skolledaren har insyn i vilken kompetens en studie- och yrkesvägledare ska ha. En deltagare beskrev sin egen situation med orden: "Man är egenföretagare inom skolan." En frågade högt: "Vad vet rektorn om vad vi över huvud taget kan? Det gäller att man är superstark och står emot och definiera vad man ska jobba med!" En annan beskrev sin situation enligt följande: "Vi har en skolledning som månar mycket om oss, men däremot tror jag inte att de prioriterar att det är vägledning som vi ska hålla på med. Vi är skoladministratörer. Så ser det ut på många gymnasieskolor, eftersom man jobbar nära skolledningen!" En annan menade att skolledningen: "... tror att vi är informatörer". En deltagare exemplifierade hur lärare och skolledning kan reagera när de lär sig mer om studie- och yrkesvägledning: "Va, behöver man gå på universitet för att bli studie- och yrkesvägledare? I tre år?"

Sammantaget förmedlade deltagarna bilden av att antalet studie- och yrkesvägledare på en skola kan variera väsentligt; alltifrån en halv tjänst till att det finns ett par. En deltagare menade att: "ska man få ihop till en heltid måste man arbeta på flera skolor". En annan person hade fått ihop till en heltid genom att på halvtid arbeta som vaktmästare. Deltagare hävdade att otillräcklig bemanning försvårar möjligheterna att nå bra resultat och att genomföra viktiga, men personalintensiva verksamheter, som exempelvis gruppvägledning. Flera menade att den otillräckliga bemanningen också innebär att yrket blivit mer ensamt. En deltagare beskrev sin situation enligt följande: "[Jag är] ensam med 800 elever. Massor elever med svaga resultat – mår ganska dåligt på jobbet när man har så många elever och inte hinner följa upp." Deltagare lyfte också upp ett annat problem som är relaterat till frågan om bemanning, nämligen att många studie- och yrkesvägledare saknar formell behörighet. Någon menade att det förekommer att det exempelvis är gymnastikläraren eller någon annan utbildad, som fungerar som studie- och yrkesvägledare.

Trots att det fanns problem uttryckte många deltagare att de trivdes med sitt yrke. En deltagare sa att: "Jag ... är jättelycklig för det jag håller på med!" En person sa, som för att understryka hur meningsfullt yrket är, att: "Det finns ett enormt uppdämt behov av vuxenkontakt." En menade att: "Jag trivs, men det finns massor med saker som fungerar dåligt." En som var inne på samma linje menade att: "Grunden i yrket är att få vara med eleverna ... att prata om valen är kanon, men det som är runt om kring."

Vad innebär bra studie- och yrkesvägledning?

Många var överens om att det är svårt att definiera vad kvalitet är. En person beskrev känslan av tillfredställelse över att ha gjort ett bra jobb när elever ett år senare hejar.

Flera gruppdeltagare refererade till olika styrdokument när de försökte definiera god studie- och yrkesvägledning.¹⁰ En person menade att läroplanen om gymnasievalet säger att det ska vara "väl underbyggda val". En annan pekade på att uppgiften bland annat handlar om att: "motverka val som beror på klass, kön och etnicitet. Det finns så starkt bland eleverna. De är benhårda. Det är en jätteviktig uppgift som vi har!" En deltagare ansåg att: "Det beror på skolformen, vilken medicinering som är den rätta!"

Flera tog också upp svårigheten att balansera mellan att tillgodose varje elevs rätt till ett visst mått av vägledning och att varje enskild elevs rätt att få den vägledning han eller hon faktiskt behöver. Uppfattningarna om var balanspunkten ligger var många. En deltagare ansåg att: "Alla barn i nian behöver minst ett vägledningssamtal", medan de på gymnasieskolan inte alltid är behov av samtal: "De är lite mer mogna." En annan deltagare påpekade att: "även om man erbjuder minst ett vägledningssamtal inför valet till gymnasiet är det inte kvalitet. Det är bara en ren matchningsfunktion." Deltagaren menade att kvalitet förutsätter en möjlighet att jobba mer på djupet, att kunna inspirera till att tänka annorlunda om sig själv, bryta ett familjemönster och så vidare. En annan uttryckte ungefär samma sak, men så här: "Vi jobbar fortfarande mycket med krafset på ytan."

Uppfattningarna om vilka uppgifter en studie- och yrkesvägledare ska engagera sig i och vilka roller han eller hon ska ha varierade. Flera pekade exempelvis på både för- och nackdelar med att jobba nära eller istället för kurator/sjuksköterska med att hjälpa elever som är i behov av mer än bara studie- och yrkesvägledning. En person, som såg fördelar i att blandas in i detta, menade att de: "... sociala samtalen är viktiga för förståelsen ... [när] kurator säger att det ska vara anpassad studiegång måste vi vara med från början. Annars blir det pannkaka. Då blir det också ett bra motivationsjobb." Andra betonade att det är viktigt att skilja på rollerna.

En annan fråga som det fanns delade uppfattningar om var frågan om elevrekrytering. Elevrekrytering har blivit en vanligare uppgift i takt med att skolor tvingas konkurrera om eleverna. Vissa menade att detta inte var en uppgift för studie- och yrkesvägledaren, att uppgiften rent av stod i konflikt med studie- och yrkesvägledarens, med nödvändighet, objektiva roll som rådgivare. En frågade sig: "Hur oberoende är jag då i andras ögon?" Andra ansåg att deltagande på exempelvis rekryteringsmässor innebär en möjlighet att prata med föräldrar och ge bra information. Ytterligare en såg dessa aktiviteter som utmärkta tillfällen att ta kontakter med andra studie- och yrkesvägledare.

Också när det gäller praktisk yrkesorientering, prao, var uppfattningarna flera. Alla var inte överens om detta ingår i en studie- och yrkesvägledares uppgifter. En menade att: "Prao är på gott och ont. Det är en bra inkörsport till att börja prata med eleverna." En hävdade att det inte är "studie- och yrkesvägledarens jobb att fixa fram platser". Någon uttryckte samtidigt oro för vad som skulle kunna hända om arbetet med prao skulle läggas över på en administratör, eftersom det då finns risk att delar av studie- och yrkesvägledarens tjänst dras in. En deltagare beskrev sin egen situation enligt följande: "Vi fixar inga praktikplatser. Det får eleverna göra själva". En som helt och hållet ifrågasatte meningen med prao pekade på att: "Praon är alldeles för ensidig. Tanken med prao är att de ska få kontakt med ett spektrum av

¹⁰ I Appendix finns en beskrivning av en rad centrala styrdokument som rör studie- och yrkesvägledning.

hur arbetslivet ser ut. Vad är det de får se. Restaurang, dagis osv. De skulle behöva få se olika typer av arbeten. Styrdokumentet säger att man ska få kunskap om arbetslivet utanför skolan. Det måste inte vara prao utan kan också vara studiebesök. De behöver få lite mer breddning." Ytterligare en menade att prao kan vara bra, men att prao måste för- och efterarbetas och att det är svårt att få lärarna att göra detta.

Vissa underströk betydelsen av samarbete med lärarna i skolan. De menade att ämneslärarna är viktiga samarbetspartners och efterlyste ett bättre samarbete. Någon såg mot bakgrund i detta fördelar med att både jobba som lärare och studie- och yrkesvägledare. Andra menade att studie- och yrkesvägledare inte bör dela sin tid på det sättet. En person sa att: "om jag skulle sätta betyg ... [så skulle jag] befinna mig i en maktposition", och syftade på att detta skulle vara ett hinder i rollen som oberoende vägledare.

Några uttryckte att det finns ett behov av kollegial gemenskap. En person menade att: "Vi behöver vara med i en gemenskap av studie- och yrkesvägledare." Några kommuner har försökt lösa detta problem genom att lyfta ut studie- och yrkesvägledningen ur skolan och placera den i en, från skolorna, helt fristående organisation. Flera deltagare hade erfarenheter av att jobba i en sådan organisation. En deltagare från Göteborg framhöll flera fördelar med just detta. Bland annat att det inte är rektorn som bestämmer vad studie- och yrkesvägledningen ska handla om, att verksamheten inte konkurrerar med annat inom skolan och att vägledarna fungerade i ett team med möjlighet till avstämning, kunskapsutbyte och samordning. En annan som hade erfarenheter från att arbeta i en liknade organisation i Stockholmstrakten pekade på möjligheterna att: "hjälpas åt när det är toppar, det har varit väldigt bra för eleverna". Personen menade att den centrala organisationen också innebar fördelen att det gick att ha hela tjänster. En annan deltagare, som inte riktigt var lika positiv, uttryckte: "... att vara anställd centralt var jobbigt!", och menade att den centrala organiseringen gick ut över det kollegiala på skolan och samarbetet med lärarna. En deltagare pekade på nackdelen att det inte på samma sätt blir spontanbesök när studievägledaren sitter centralt. Någon menade även att det, bara för att organisationen är central, inte betyder att ledningen är optimal: "Vi hade helst velat ha någon annan på kommunen."

Flera ansåg att bra vägledning ofta förutsätter för- och efterarbete. En deltagare uttryckte: "Lärare räknar förberedelsestid, det har vi också, eftertid, men det är ingen rektor som tänker på det. De tror att vi bara kan möta eleven på mötet och sedan är det klart."

En återkommande uppfattning var att ett framgångsrikt vägledningsarbete kräver kontinuitet. Det är viktigt att studie- och yrkesvägledaren kan komma in i bilden tidigt, inte bara när eleverna ska välja i nian. Flera deltagare uttryckte skepsis kring fokuseringen på tidiga och för få alternativ till gymnasieskolan. "Det finns bara en väg som alla ska vandra", menade någon medan en annan deltagare uttryckte att det inte är något "att eftersträva att alla som är femton år ska veta vad de ska bli".

Några ansåg att studie- och yrkesvägledarnas arbete redan nu påverkas av förändringarna i skolan, inte minst när det gäller språkval till årskurs sex. Någon menade att osäkerheten om valets konsekvenser är stor bland elever och föräldrar: "När jag informerade om meritvärde ... vad hände, helt plötsligt hade jag 150 elever

som stod utanför min dörr!” En del deltagare argumenterade att eleverna är för unga för att göra avgörande val i den åldern. En sa att: ” barnen [i den åldern] är beslutsanalfabeter, de har inga redskap att fatta målbeslut”. Flera vittnade om att eleverna inte förstår varför de måste välja språk.

Hur kan studie- och yrkesvägledningen bli bättre?

En stor del av samtalen handlade om hur studie- och yrkesvägledningen kan bli bättre. Deltagarna fick också möjlighet att nedteckna förslag till förbättringar på post-it-lappar som delades ut mot slutet av mötet. Under samtalets gång och genom de lappar som deltagarna skrev synpunkter på framkom många, både små och stora, förslag på åtgärder som kan ge förbättringar. I den följande sammanfattningen av deltagarnas synpunkter redovisas även ett urval av de synpunkter som deltagarna skrev ned i samband med lappövningen.

Flera deltagare menade att en grundläggande förutsättning för garanterad kvalitet i studie- och yrkesvägledningen är att de befintliga styrdokumenterna efterföljs bättre. Samtidigt var det en återkommande åsikt att dagens styrdokument måste förändras eller snarare konkretiseras.

Synpunkter som deltagare antecknade i samband med en lappövning:

- Tydliga och konkreta styrdokument för syverksamheten
- Förtydliga styrdokumentet för skolan
- Lagstifta om rättighet att få studie- och yrkesvägledning
- Reglerat i skollagen om att [studie- och yrkesvägledning] måste finnas på grund och gymnasieskolor
- Arbetsbeskrivning för studie- och yrkesvägledning

Några deltagare i den här undersökningen ansåg att styrdokumenterna bör ange att eleverna ska garanteras behöriga studie- och yrkesvägledare. En deltagare uttryckte sig enligt följande: ”Vi som yrkeskår är upprörda över att det har funnits så många tillfällen att skriva in att [det ska vara en] studie- och yrkesvägledare som ska göra jobbet, utan att man har gjort det!” Några pekade på vikten av att studie- och yrkesvägledare får samma professionella status som exempelvis lärare.

Frågan om införande av auktorisation för studie- och yrkesvägledare diskuterades i båda fokusgrupperna. Några uttryckte önskemål om att auktorisation bör införas. Det förekom även en diskussion om att facket har en uppgift för att lyfta frågan om legitimering och auktorisation.

Synpunkter som deltagare antecknade i samband med en lappövning:

- Legitimation för studie- och yrkesvägledare
- Studievägledarbehörighet skall vara ett obligatorium på varje svensk skola och detta skall vara reglerat i skollagen
- Krav på att det ska vara en utbildad studie- och yrkesvägledare som har tjänsten för syverksamheten

För att öka kvaliteten i studie- och yrkesvägledningen förespråkade flera deltagare att det i styrdokumenterna ska finnas minimikrav avseende antalet elever per vägledare. Någon påpekade att om elevantalet blir för högt påverkas vägledningens kvalitet negativt, det blir mer information och mindre vägledning. En deltagare ansåg att det inte ”går att ha vägledning när man träffar eleven 30 minuter och sedan inte mer!” Någon menade att det bör vara minst två studie- och yrkesvägledare om en skola har mer än 400 elever. En annan mindes att det för 25 år sedan

Synpunkter som deltagare antecknade i samband med en lappövning:

- Styrning om vårt yrke, tid, elevantal mm
- Ett bestämt antal elever/tjänst

fanns en begränsning på 600 elever på en heltid. Deltagare menade också att det behövs definierade arbetsbeskrivningar gällande vad vägledaren förväntas göra. Flera menade att vägledarna måste "våga prioritera" och att då måste vissa uppgifter "lyftas bort". Vägledarna måste våga säga nej till uppgifter.

Några invände att det inte går att utgå från elevantal när resurser ska fördelas. En menade att: "Olika elever har olika behov". En annan med samma åsikt uttryckte att: "Vissa skolor är mer vårdkrävande." Någon menade att det finns en "socioekonomisk behovstrappa", och att detta är något som måste beaktas när resurser fördelas.

Vid sidan om betydelsen av styrdokumentet framhöll flera deltagare att inspektion och uppföljning av studie- och yrkesvägledningen måste bli bättre. En person påpekade betydelsen av att uppföljning och inspektion överhuvudtaget sker. Någon pekade på att inspektionen skulle kunna fokusera på studie- och yrkesvägledarnas arbete, att skolan uppfyller sitt åtagande samt huruvida de som arbetar som studie och yrkesvägledare är behöriga. En deltagare ansåg även att uppföljning av studie- och yrkesvägledning också borde omfatta elevernas erfarenheter; vad de anser om den studie- och yrkesvägledning som de fått. Deltagare hade även förslag om att mäta elevernas medvetandegrad. Någon menade att studie- och yrkesvägledningen efter varje kurs kunde utvärderas skriftligt. En som var kritisk invände dock att eleverna är: "sönderenkätade". Någon pekade på behovet att tydliggöra hur studie- och yrkesvägledningen ska värderas vid uppföljning.

Ett antal deltagare var inne på att också kommunen har ett ansvar. Några ansåg att kommunerna måste ha en medveten strategi för hur studie- och yrkesvägledningen skall organiseras. En deltagare sa att "det ska finnas en tänkt tanke på alla plan om att detta vill vi i vår kommun om att vägledningen ska handla om". En annan anförde att: "Förvaltningen bör ge direktiv till skolorna på hur det vill att det ska vara." Några menade att det blir bättre om kommunen är huvudman för studie- och yrkesvägledningen i stället för de enskilda skolorna. Flera deltagare ansåg att det är kommunernas ansvar att se till att de nationella och lokala styrdokumentet följs. Någon konstaterade dock att det är sällan som studie- och yrkesvägledningen finns med i kommunernas skolplaner. En deltagare ansåg att studie- och yrkesvägledare borde vara statligt anställda.

Deltagarna var överens om att det finns behov av att studie- och yrkesvägledning kommer in tidigt i skolans verksamhet och inte bara: "dimper ner i årskurs 9". Flera påpekade att studie- och yrkesvägledningen måste ske kontinuerligt, eller som en deltagare uttryckte det: "[Det vore bra] om man tänkte studie- och yrkesvägledning redan från början och uppåt". En person ansåg att "det handlar om tillgänglighet och att bygga upp tillit och förtroende".

Synpunkter som deltagare antecknade i samband med en lappövning:

- Studie- och yrkesvägledning tidigare
- Kurs i val och väljande i år 5-6
- Kanske måste viss information åläggas rektor/lärare. Typ språkval i år 5
- Tillgänglighet för att skapa förtroende/tillit
- Mycket tid till individuell vägledning

När det gäller den nu pågående reformeringen av skolan ansåg många av deltagarna att behovet av studie- och yrkesvägledning kommer att öka. En person sammanfattade detta med: "Valen blir tidigare och viktigare!" Flera ansåg att studie- och yrkesvägledningen medvetet måste utvecklas utifrån de nya förutsättningarna. En deltagare uttryckte oro för att "resurserna inte kommer att täcka behovet av

studie- och yrkesvägledning när eleverna måste börja tänka på språkval i årskurs 6". En annan illustrerade de nya svårigheterna som de nya förutsättningarna fört med sig med att: "Jag ska tala om språk redan i sexan när man har tio minuter!" Någon ansåg att reformeringen av skolan skapat ett behov av omfördelning av resurserna för studie- och yrkesvägledning; från gymnasieskolan till grundskolan. Flera deltagare arbetar i gymnasieskolan och berättade att de "går ner och hjälper till" i grundskolan för att undvika att eleverna gör felval till gymnasiet och sedan ångrar sig. En person ansåg att: "tyngdpunkten måste flyttas från gymnasieskolan till grundskolan", för att motverka felval. Samtidigt fanns det de som pekade på att det även har blivit mer att göra i gymnasieskolan. En annan deltagare menade att felval kostar mycket resurser och pengar: "Därför bör man ha studie- och yrkesvägledning på grundskolan." Ytterligare en beskrev det som att: "Mycket av vårt jobb nu beror på nedskärningarna av studie- och yrkesvägledning på grundskolan, [det är] mycket felval som administreras".

Deltagare ansåg också att studie- och yrkesvägledningen behöver bli en naturlig del i skolan och att man behöver arbeta på olika sätt för att uppnå detta. Flera efterlyste ett bättre samarbete med lärarna, medan andra menade att det handlar mycket om traditioner på skolan eller om lärares och studie- och yrkesvägledares personlighet. Flera pekade i detta sammanhang på att skolledningen har en avgörande roll för studie- och yrkesvägledningens ställning på en skola och betonade vikten av att ledningen har god kunskap om verksamheten och vägledarnas kompetens. En deltagare menade att: "skolledare bör få utbildning om vad studie- och yrkesvägledaren gör". En annan påpekade att moment om studie- och yrkesvägledning: "bör ligga med i skolledarutbildningen". Några påpekade att även studenter inom lärarutbildningen bör få information om studie- och yrkesvägledning.

Ett antal deltagare ansåg att studie och yrkesvägledare bör få bättre möjligheter till fortbildning, kompetensutveckling och handledning. Flera deltagare ansåg att möjligheterna till fortbildning och handledning försvåras av att vägledaren ofta är ensam i sin roll på skolan. En deltagare menade att: "Kurator och skolsköterska har ett väl utbyggt

handledningssystem där de får tanka ur sig det svåra som framkommit i samtalet och kan bolla de svåra fallen och få handledning och hjälp av varandra medan handledning för studie- och yrkesvägledning absolut inte är en självklarhet." En annan ansåg med anledning av detta att det: "ska bli intressant att se vad Skolutvecklingsmyndighetens fortbildningsinsats ska innebära". Samma person gjorde även kopplingen mellan ett individuellt fortbildningsansvar och auktorisation. En annan person lyfte upp behovet av att se över, förbättra och samordna studie- och yrkesvägledarutbildningarna.

Synpunkter som deltagare antecknade i samband med en lappövning:

- Samarbete, studie- och yrkesvägledare och lärare – arbetsgrupper.
- Skolledare måste få bättre kunskap om vad studievägledare är. Det bör också ingå i lärarutbildningen.
- Ingående information om studie- och yrkesvägledning i skolledarutbildningen.
- Mer samarbete mellan utbildningarna på LHS [Lärarhögskolan]
- Fler på skolan som arbetar med studie- och yrkesorientering med stöd av studie- och yrkesvägledaren

Synpunkter som deltagare antecknade i samband med en lappövning:

- Lärarlyftsliknande för studie- och yrkesvägledning
- Fortbildning och kompetensutveckling för studie- och yrkesvägledning som inte kostar pengar
- Utbildningen finns på tre orter, Stockholm, Malmö och Umeå. De bör träffas även och bli mer lika varandra

Synpunkter som deltagare antecknade i samband med en lappövning:

- Stärka identiteten
- Mera fokus på vad som fungerar. Hur kan vi bli bättre?
- Vi är en relativt liten och ung yrkesgrupp. Vi behöver träffas mer i olika arbetsgrupper och diskutera mål med vårt arbete

Några ansåg att studie- och yrkesvägledarna måste arbeta för sin egen yrkesutveckling. Det påpekades att yrkeskåren måste ta ansvar för sin egen profession och organisera sig. En menade att studie- och yrkesvägledarna måste: "lobba för sin yrkesroll", samt att: "det hänger väldigt mycket på oss själva". Flera menade att det fanns anledning för yrkeskåren att vara självkritisk mot hur man har fört fram sin yrkesroll. Mot detta invändes att det inte kan vara studie- och yrkesvägledarnas uppgift att marknadsföra sig själva, eftersom verksamheten faktiskt finns fastslagen i läroplanen.

Det rädde delade meningar om fackets möjlighet att förändra. Några menade att den höga arbetsbelastningen och ensamarbetet gjorde det hart när omöjligt att engagera sig fackligt. Andra underströk att ett fackligt engagemang kan föra med sig en stärkt roll på skolan och ett ökat intresse bland lärare och rektorer.

Synpunkter som deltagare antecknade i samband med en lappövning:

- LR måste mer utåt (i media) diskutera studie- och yrkesvägledning
- Facket borde göra mer för studie- och yrkesvägledning
- Även Saco kan syna studie- och yrkesvägledningen
- Bra initiativ att bjuda in till fokusgrupp

5 Slutsatser

Det viktigaste resultatet i denna undersökning kan inte sammanfattas utan består av deltagarnas individuella uppfattningar och förslag, dessa finns återgivna i avsnittet Resultat.

Även om ingen typisk studie- och yrkesvägledaruppfattning går att identifiera är det möjligt att se vissa mönster i deltagarnas svar.

Ett slående och delvis överraskande mönster är variationen av olika uppfattningar om vad en studie- och yrkesvägledare över huvud taget ska ägna sig åt och vad som kännetecknar bra studie- och yrkesvägledning. Utifrån våra resultat tycks det som att det föreligger relativt stor osäkerhet om vad jobbet egentligen går ut på.

Resultatet är inte orimligt eftersom offentlig statistik och andra undersökningar visar att det också finns en mycket betydande variation, avseende omfattning, kvalitet och inriktning när det gäller vad som innefattas i studie- och yrkesvägledning.

Deltagarna i den här undersökningen gav oss antagligen, både direkt och indirekt, svar på varför både verklighet och uppfattningar är så skiftande. Många av deltagarnas synpunkter handlade på olika sätt om brister i nuvarande styrdokument, att dessa i olika avseenden är otydliga. Efter en genomgång av de viktigare styrdokumenterna på området är det svårt att inte ge dessa deltagare rätt.¹¹ Styrdokumenterna är otydliga, vilket skapar osäkerhet.

Vår slutsats utifrån denna analys, deltagarnas svar, offentlig statistik samt andra undersökningars resultat är att styrdokumenterna för grund- och gymnasieskolan bör tydliggöras. I huvudsak bör detta ske i två avseenden. För det första bör det vara tydligt vad studie- och yrkesvägledning är. För det andra bör det framgå hur verksamheten bör bedrivas. Tydlighet beträffande vad som faktiskt gäller är en förutsättning för att studie- och yrkesvägledarna själva, rektorerna, skolhuvudmännen och de som är satta att inspektera verksamheten ska ha möjlighet att göra rätt.

Lika viktigt som att skrivningarna blir tydliga är att dessa tar fasta på faktorer som rör kvalitet. För detta finns en lång rad uppslag och förslag att hämta ur denna skrift.

¹¹ I Appendix finns en beskrivning av en rad centrala styrdokument som rör studie- och yrkesvägledning.

6 Appendix – Något om styrdokument

Av samtalen om studie- och yrkesvägledning framgick att det finns många synpunkter som på skilda sätt berör innehållet i olika styrdokument. I det följande ges en kortfattad beskrivning av några av de för studie- och yrkesvägledningen viktigaste skrivningarna i styrdokument.

Det mest grundläggande styrdokumentet är antagligen FN:s barnkonvention¹². I konventionen anges att konventionsstaterna ska göra studierådgivning och yrkesorientering tillgänglig och åtkomlig för alla barn. Syftet är barns lika rätt och möjligheter till utbildning. Vid sidan av denna portaltext har givetvis läroplanerna stor betydelse.

Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet anger att målet är att varje elev ska få tillräckliga kunskaper och erfarenheter för att kunna granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden¹³. För skolans arbete anges som riktlinjer att skolan ska bidra till att motverka sådana begränsningar i elevens studie- och yrkesval om grundar sig på kön, social eller kulturell bakgrund. Dessutom anges att studie- och yrkesvägledaren, eller den personal som fullgör motsvarande uppgifter, ska informera och vägleda eleverna inför den fortsatta utbildningen och yrkesinriktningen och därvid särskilt uppmärksamma möjligheterna för elever med funktionshinder och vara till stöd för den övriga personalens studie- och yrkesorienterande insatser.

I Läroplan för de frivilliga skolformerna, som bland annat gäller för gymnasieskolan, betonas särskilt samarbetet med arbetslivet, med universiteten och högskolorna samt samhället i övrigt¹⁴. De mål som anges är bland annat att varje elev utvecklar sin självkännet och sin förmåga till individuell studieplanering, medvetet kan ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper samt aktuell information samt ökar sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan ha. Vidare anges att personalen ska bidra med underlag för elevernas val av utbildning och yrke, informera och vägleda eleverna inför deras val av kurser, fortsatt utbildning och yrkesverksamhet och därvid motverka sådana begränsningar i valet som grundar sig på kön och på social eller kulturell bakgrund. Beträffande rektorns ansvar anges att denne har ett särskilt ansvar att syverksamheten utformas så att elever som behöver särskilt stöd och hjälp får detta, att eleverna får information inför studiernas början, får stöd att formulera mål för sina studier samt att varje elev i dialog med skolan gör upp en individuell studieplan och reviderar den vid olika tillfällen under utbildningen. Om den studie- och yrkesorienterande verksamheten anges att den ska organiseras så att eleverna får vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför val av fortsatt utbildning och yrke.

¹² FN:s konvention om barnets rättigheter, artikel 28.

¹³ Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, Lpo 94, Kapitel 2.6.

¹⁴ Läroplan för de frivilliga skolformerna, Lpf 94, Kapitel 2.4 och 2.6.

Ett annat viktigt styrdokument är Skollagen, som bl.a. berör frågan om vem som får anställas som studie- och yrkesvägledare i det offentliga skolväsendet.¹⁵ Sammanfattningsvis gäller att endast personer som är utbildade för studie- och yrkesorientering får anställas utan tidsbegränsning och att den som inte uppfyller dessa krav får anställas för studie- och yrkesorientering för högst ett år i sänder.

¹⁵ Skollagen (SFS 1985:1100) 2 kap. 6 §.